Anca Mihaela Sapovici

RECEPTAREA LUI MAXIM MARGUNIOS ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC: OMILIILE DIN MANUSCRISUL ROMÂNESC BAR 341

INTRODUCERE

Articolul de față propune o scurtă prezentare a corpusului de omilii atribuite lui Maxim Margunios, traduse în limba română după anul 1627, la o dată care nu poate fi stabilită deocamdată cu exactitate. Analiza urmărește să ofere câteva repere privind autorul, contextul în care au fost redactate și transmise aceste texte, precum și principalele teme dezvoltate în cuprinsul lor. Predicile se înscriu în ciclul liturgic al Postului Mare, fiind consacrate duminicilor din această perioadă precum și Vinerii Mari. Prin caracterul lor omiletic, ele reunesc lectura și explicarea textului evanghelic cu reflecția asupra unor teme fundamentale ale vieții creștine, precum pocăința, credința, lupta împotriva păcatului și lucrarea harului dumnezeiesc.

Prin prezentarea omiliilor în contextul activității intelectuale și ecleziastice a lui Margunios, articolul urmărește să evidențieze, totodată, locul pe care aceste texte îl ocupă în procesul de transmitere și receptare a literaturii teologice grecești în spațiul românesc.

MAXIM MARGUNIOS ȘI CIRCULAȚIA OMILIILOR SALE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Cele șase omilii ale lui Maxim Margunios, a căror traducere în română datează din secolul al XVIII-lea sau dintr-o perioadă anterioară[1], se păstrează în manuscrisul românesc BAR 341, un miscelaneu masiv, de 306 file, care reunește predici la diferite sărbători, traduse din scrierile unor autori ecleziastici precum Teofilact Kerameus[2], Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa, Chiril al Alexandriei, Amfilohie de Iconium, Andrei Cretanul și Atanasie cel Mare, Maxim Margunios, precum și „tâlcul unor Evanghelii”[3].

[1] Nu se cunoaște cu exactitate momentul traducerii în limba română. Anul 1627 reprezintă cea mai veche atestare identificată până în prezent a textului în limba greacă, în timp ce manuscrisul românesc în care se păstrează traducerea datează din secolul al XVIII-lea. Prin urmare, traducerea românească poate fi situată, cu aproximație, între aceste două repere cronologice.

[2] Numele acestui autor este Teofan Kerameus (Θεοφάνης Κεραμεῦς). A fost episcop de Rossano (Calabria) și autor ecleziastic din perioada bizantină târzie, cunoscut în principal pentru omiliile sale, cf. *The Catholic Encyclopedia*, articol consultat online pe 30.09.2026 (v. Referințe bibliografice).

[3] Bianu, Caracaș 1913: 50–52.

LR, LXXV, nr. 2–3, p. 479–490, București, 2026

DOI: 10.59277/LR.2026.2-3.21

Maxim Margunios (1542–1602), episcop de Kythira, a fost unul dintre cei mai cunoscuți cărturari greci ai celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, ale cărui opere au continuat să influențeze mediile ortodoxe mult după trecerea sa la cele veșnice. Și-a desfășurat activitatea în mai multe centre intelectuale și ecleziastice ale epocii, între care Creta, Padova, Constantinopol și Veneția. Numele acestui scriitor este atestat și în cultura românească, prin intermediul unor traduceri care au circulat în formă manuscrisă până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Maxim Margunios era cunoscut publicului ortodox datorită mitropolitului Mirelor, Matei, care a compus, între 1616 și 1620, o slujbă dedicată ierarhilor Meletie Pigas, patriarhul Alexandriei, Gavriil Seviros și Maxim Margunios, intitulată *Ἀκολουθία εἰς τοὺς νεοφανεῖς ἀστέρας καὶ θεολόγους καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας Μελέτιον, πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, τὸν ἀπὸ Κρήτης· καὶ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας, τὸν ἀπὸ Μονεμβασίας· καὶ Μάξιμον Κυθήρων τὸν Μαργούνιον, τὸν καὶ αὐτὸν ἀπὸ Κρήτης, τοὺς ἐν ἑνὶ καιρῷ ἐπὶ στηριγμῷ τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων καὶ πατρικῶν παραδόσεων διαλαμψάντας· πονηθεῖσα Ματθαίῳ τῷ ταπεινῷ μητροπολίτῃ Μυρέων (Slujba nou arătatelor stele și teologi și dascăli ai Bisericii, Meletie, Patriarhul Alexandriei, cel din Creta, Gavriil al Filadelfiei, cel din Monemvasia și Maxim Margunios al Kythirelor, și acesta din Creta, cei ce în aceeași vreme au strălucit prin sprijinirea dogmelor Bisericii și a tradiției patristice. Alcătuită de Matei smeritul Mitropolit al Mirelor)*. Este vorba despre o slujbă completă, alcătuită după toate regulile canonice: prosomii, condace, canoane etc. Deși a fost scrisă cu dorința și intenția de a fi inclusă în programul „oficial", slujba nu a intrat în serviciul liturgic al Bisericii. Dintre cei trei ierarhi, doar Meletie a fost recunoscut oficial ca sfânt de către Biserica Ortodoxă, fiind trecut în rândul cuvioșilor și prăznuit în fiecare an la 17 mai. Totuși, faptul că un asemenea text a fost alcătuit pentru cei trei ierarhi, indică prestigiul de care aceștia se bucurau în anumite cercuri ortodoxe ale epocii[4].

FORMAREA INTELECTUALĂ

Margunios s-a născut la Candia (astăzi Iraklion), Creta, în 1549. În copilărie a studiat greaca și latina cu Ioasaf Doryanos, profesor la școala ce funcționa pe lângă metocul mănăstirii sinaite a Sfintei Ecaterina, și apoi latina, cu Gaspar Vivianos, episcopul catolic de Sitia și vicar al arhiepiscopului de Candia. Și-a continuat studiile în filologie, filozofie, teologie și medicină, la Padova. Încă din tinerețe, s-a evidențiat prin competențele sale filologice, traducând în latină un text aparținând Sfântului Ioan Damaschin, *Dialogul împotriva maniheenilor*. Traducerea a fost publicată în 1572[5].

În 1574 patriarhul Ieremia II îi invită atât pe Margunios, cât și pe Seviros la Constantinopol, unde Margunios urma să fie hirotonit și să se ocupe de reorganizarea

[4] Pentru detalii legate de această slujbă, v. Βρανούσης 1968; Politis 1977; Gratziou 1982; Sapovici 2026.

[5] Fedalto 1967: 15–35.

școlii ce funcționa pe lângă Patriarhia Ecumenică. Ar fi fost un început promițător pentru tânărul cărturar, care a fost nevoit să refuze invitația din pricina obligațiilor sale familiale, rămânând să-și continue studiile la Padova[6]. Revenit în Creta, cândva între 1577–1578, a intrat în monahism, viețuind în metocul Mănăstirii Sfânta Ecaterina din Candia. Aici a rămas vreme de cinci ani, predând și predicând. În 1581 era egumen al Mănăstirii Sfântul Antonie (a Savaiților). În 1583 a scris prima sa operă teologică originală, *Trei cărți despre purcederea Sfântului Duh*, pe care i-a dedicat-o Patriarhului Ieremia al II-lea.

EPISCOPATUL ȘI PERIOADA VENEȚIANĂ

La scurtă vreme, a primit o a doua invitație din partea patriarhului, de a reorganiza Academia din Constantinopol. În 1584, probabil după moartea tatălui său, a ajuns la Constantinopol, fiind primit în Mănăstirea Hrisopighí, din Galata. Însă patriarhul era închis de turci și judecat pentru mai multe pricini, iar afacerile tronului ecumenic erau în mare neorânduială[7]. Dezamăgit de starea deplorabilă în care se afla patriarhia, nu numai că nu a acceptat postul pe care i-l propusese Ieremia, ci a cerut, în schimb, episcopia unei eparhii oarecum izolate, insula Kythira, propunere pe care patriarhul[8] a acceptat-o fără ezitare, fiind uns episcop de către Ierotei de Malvasiana. În august 1584 s-a întors în Creta, de unde a plecat spre insula al cărei tron episcopal îi fusese desemnat. Kythira era însă sub controlul Veneției, iar Consiliul celor zece (Consiglio di Dieci) nu a acceptat numirea sa ca arhipăstor al acestei mici eparhii, în ciuda repetatelor petiții pe care Margunios le-a înaintat. Autoritățile venețiene se temeau probabil de revoltele populare instigate de clerici greci patrioți – era cazul ultimului episcop al acestei insule. I-au oferit, în schimb, un post de profesor de greacă și latină la Veneția, cu un salariu de 50 de ducați pe an și titlul de episcop *in partibus*, propunere pe care Margunios a acceptat-o.

În aceste condiții, Margunios s-a putut dedica unei activități intelectuale intense, orientate în principal spre problema unirii celor două Biserici. Cu o pregătire teologică și filologică solidă și lecturi temeinice inclusiv în literatura teologică apuseană, a crezut că o rezolvare a disensiunilor dintre cele două biserici ar sta într-o reformulare a dogmei purcederii Sfântului Duh, care să meargă în același timp pe linia tradiției ortodoxe. În acest sens, Margunios distinge, în tratatul său, între o purcedere veșnică și una temporală. Potrivit acestei distincții, purcederea Duhului Sfânt din Tatăl se referă la purcederea în veșnicie, în sânul Sfintei Treimi, în vreme ce purcederea din Fiul se referă la o purcedere temporală, din Fiul către creație[9]. Aceste idei fuseseră expuse în tratatul dedicat patriarhului Ieremia, pe care Martin Crusius îl tipărise la

[6] Mystakidis 1892: 14–16; Geanakoplos 1976: 167.

[7] Pentru contextul istoric și situația Patriarhiei Ecumenice în perioada respectivă, v. Runciman 1968; Kresten 1970; Gudziak 1998; Μόσχος 2010; Sapovici 2026.

[8] Patriarhul fusese judecat și găsit nevinovat de sultan, fiind repus, de îndată, în drepturi.

[9] Fedalto 1961; Geanakoplos 1976: 170.

Tübingen, urmare a cererii adresate de către autor în acest sens. Interpretarea propusă de Margunios a generat reacții în mediile teologice ortodoxe, printre cele mai virulente numărându-se aceea a mitropolitului Filadelfiei, Gavriil Seviros.

RELAȚIA CU CHIRIL LUCARIS

Un capitol important al vieții și activității lui Margunios îl reprezintă relația sa cu Chiril Lucaris (viitorul patriarh de Alexandria, 1620–1638). În perioada în care acesta din urmă se afla la Veneția, Margunios i-a fost profesor de greacă veche, latină și italiană. Relația dintre cei doi a continuat și după plecarea lui Lucaris din Veneția, prin intermediul corespondenței și al schimbului de cărți. Într-o scrisoare datată 25 noiembrie 1589, adresată maestrului său spiritual, elevul nota o serie de observații privind cea de-a doua carte a *Organonului* lui Aristotel, *De interpretatione*, precum și diferențele dintre concepțiile filosofice ale lui Platon și Aristotel[10].

În 1589, Lucaris a revenit la Universitatea din Padova, probabil datorită eforturilor lui Margunios, acest al doilea sejur italian (1589–1592)[11] desfășurându-se sub oblăduirea și atenta supraveghere a episcopului Kythirei. La Padova se preda neo-aristotelismul. Pentru a contracara influența filozofiei materialiste, Margunios îi trimitea lui Lucaris subiecte pentru eseuri cu conținut spiritual. Printre scrisorile conținute în epistolarul aflat în ms. BPL 122 al Bibliotecii Universității din Leyden se află și multe dintre epistolele schimbate de cei doi[12].

OMILIILE PĂSTRATE ÎN MANUSCRISUL ROMÂNESC BAR 341

În manuscrisul grecesc numărul 5, copiat în secolul al XVIII-lea și aflat astăzi în Biblioteca de Filologie Bizantină și Neogreacă a Universității Naționale și Kapodistriene din Atena, se păstrează șapte omilii atribuite lui Maxim Margunios. Ordinea lor în manuscris este cea a cronologiei liturgice, începând cu prima duminică a Postului Mare și terminând cu predica la Vinerea Patimilor:

1. *Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, ἐπισκόπου Κυθήρων, ὁμιλία τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς* (*Omilia preaînțeleptului domn Maxim Margunios, episcopul Kythirei, la prima duminică a Postului Mare*), f. 2^{r}–14^{r}
2. *Τοῦ αὐτοῦ κυρίου Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, ὁμιλία τῇ δευτέρᾳ Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν* (*Omilia aceluiași domn Maxim Margunios la a doua duminică a Postului*), f. 14^{r}–25^{v}

[10] Legrand 1896: 190–192 (nr. 12).
[11] Olar 2019: 45.
[12] Olar 2019: 46. Pentru o listă a manuscriselor și a edițiilor tipărite în care se păstrează scrisori ale lui Maxim Margunios, v. Προϊκάκης 2021: 579–594.

3. *Ὁμιλία εἰς τὴν τρίτην Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν, ἢ τὸ „Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν”* (*Omilia la a treia duminică a Postului, la „Dacă voieşte cineva să vină după Mine”*), f. 25^{v}–37^{r}
4. *Ὁμιλία εἰς τὴν τετάρτην Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν, εἰς τὸν Σεληνιαζόμενον* (*Omilia la a patra duminică a Postului, despre lunatic*), f. 37^{v}–48^{v}
5. *Ὁμιλία εἰς τὴν πέμπτην Κυριακὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ζεβεδαίου* (*Omilia la a cincea duminică a Evangheliei, despre fiii lui Zevedeu*), f 49^{r}–59^{v}
6. *Ὁμιλία εἰς τὴν ἕκτην Κυριακὴν τῶν Βαΐων* (*Omilia la a şasea duminică, a Floriilor*), f. 60^{r}–70^{v}
7. *Ὁμιλία εἰς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Παρασκευήν, εἰς τὴν Σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν* (*Omilia la sfânta şi marea Vineri, la răstignirea Mântuitorului nostru)*, f. 71^{r}–82^{v}.

Cele șapte omilii ale lui Margunios s-au păstrat și în variantă tipărită[13]. Un exemplar se păstrează la Mănăstirea Iviron (Muntele Athos), în manuscrisul nr. 153, din secolul al XVIII-lea, la începutul căruia este legată o tipăritură cu titlul *Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου Ὁμιλίαι* (*Omiliile lui Maxim Margunios*)[14].

Omiliile se regăsesc și în volumul *Τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου πατρὸς ἡμῶν, πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, τὰ νῦν δὲ οἰκουμενικοῦ Κωνσταντινουπόλεως, Κυρίλλου· σύντομος πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων, ἐν ἁπλῇ διαλέκτῳ, πρὸς Γεώργιον τὸν Πάργαν. Ἐτυπώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, δαπάνῃ τε καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχαις κυρίου Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ἔτει ˛αχκζ'* (*Scurt tratat împotriva iudeilor, în limba simplă, al preacinstitului şi preaînţeleptului nostru părinte, papă şi patriarh al Alexandriei, acum patriarh ecumenic al Constantinopolului, Chiril, adresat lui Gheorghe Pargas. A fost tipărit la Constantinopol, cu cheltuiala şi prin purtarea de grijă a preacuviosului şi preînvăţatului ieromonah, domnul Nicodim Metaxas. Constantinopol, anul* 1627). Exemplare ale acestei ediții se păstrează la Biblioteca Națională a Greciei din Atena, sub cota ΘΕΟΛ 7563, precum și la Mănăstirea Marea Lavră din Muntele Athos, în codicele M 69 (tipăritură). Prima omilie se găsește și în colecțiile Bibliotecii Naționale a Greciei, sub cota ΘΕΟΛ-8504[15].

Ediția tipărită la Veneția în 1627 se păstrează și în formă manuscrisă, în codicele Harley 1803, la British Library, f. 202^{r}–283^{v}, sub titlul *Σύντομος Πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων ἐν ἁπλῇ διαλέκτῳ παρὰ τοῦ σοφωτάτου Ἀλεξανδρείας κυρίου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, πρὸς Γεώργιον Πάργαν τὸν Κύπριον* (*Scurt tratat împotriva iudeilor, în limba populară, al preaînţeleptului domn Chiril Lukaris, patriarhul Alexandriei; către Gheorghe Pargas, cipriotul*).

Manuscrisul grecesc nr. 5 este alcătuit din cinci secțiuni tematice distincte: cele șapte omilii ale lui Maxim Margunios, episcopul Kythirei, *Scurt tratat împotriva*

[13] Προϊκάκης 2021: 442–453.
[14] Λάμπρος 1900: 37.
[15] Prima omilie a fost publicată și în Κορνούτου 1956: 205–215.

iudeilor (*Σύντομος πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων*) al lui Chiril Lucaris, precum și *Despre ieșirea sufletului* (*Περὶ ἐξόδου ψυχῆς*) și *Despre a doua venire* (*Περὶ δευτέρας παρουσίας*) ale lui Chiril al Alexandriei, traduse de Constantin Daponte. Manuscrisul mai cuprinde o *Povestire înfricoșată și foarte folositoare a lui Macarie Egipteanul, din Pateric* (*Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου Διήγησις φοβερὰ καὶ πάνυ ὠφέλιμος, ἐκ τοῦ Γεροντικοῦ*) și *Apocalipsul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu* (*Ἀποκάλυψις τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*), acesta din urmă rămas incomplet. Prin urmare, omiliile lui Margunios se înscriu într-un ansamblu mai larg de texte religioase, fără ca această organizare materială a manuscrisului să indice în mod necesar o relație tematică între toate lucrările reunite în el.

În stadiul actual al cercetării, nu poate fi stabilit cu certitudine modelul grecesc care a stat la baza traducerii românești din manuscrisul BAR 341. Confruntarea efectuată până în prezent a avut în vedere manuscrisul grecesc nr. 5 de la Atena. Neavând acces, pentru moment, la ediția tipărită, din 1627, nu putem stabili dacă traducătorul român a utilizat ediția venețiană sau manuscrisul atenian. Stabilirea acestei filiații va necesita compararea sistematică a textului românesc cu textele grecești și identificarea concordanțelor și diferențelor de organizare, structură și traducere.

În manuscrisul românesc BAR 341 sunt păstrate doar șase dintre omiliile lui Maxim Margunios. Ele pot fi identificate, în primul rând, după momentul liturgic indicat în titlurile lor. Cinci sunt legate de duminici din Postul Mare, iar una este consacrată Vinerii Mari. Titlurile păstrate în manuscris oferă, astfel, un criteriu explicit pentru identificarea textelor.

Ordinea în care apar în manuscris nu urmează însă succesiunea cronologică a duminicilor din Postul Mare, copierea lor urmând o logică diferită de cronologia evenimentelor liturgice cărora le corespund.

Cele șase omilii din manuscrisul românesc BAR 341 poartă următoarele titluri:

1. *Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a patra duminecă din Post, la cel năbădăios*, f. 106^{r}–112^{r}
2. *Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a șasea duminecă din Post, a Florilor*, f. 120^{r}–125^{v}
3. *Cuvânt al lui chir Maxim Marguniu la Vinerea cea Mare, la răstignirea Mântuitoriului nostru Hristos*, f. 129^{r}–136^{v}
4. *Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a doua duminecă din Post*, f. 189^{r}–197^{r}
5. *Cuvânt al preaînțeleptului chir Maxim Margunie, episcopul Chitiron, la întâia duminecă a sfântului Post celui Mare*, f. 198^{r}–205^{v}
6. *Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a cincea duminecă din Post, la Evangheliia ce spune pentru fiii lui Zevedeiu*, f. 206^{r}–213^{v}.

Identificarea acestor șase texte constituie punctul de plecare pentru analiza comparativă dintre versiunea românească și mărturiile grecești. În această etapă, datele disponibile permit descrierea corpusului și a relațiilor sale textuale posibile,

fără a permite încă stabilirea definitivă a unei surse grecești directe pentru traducerea din BAR 341.

1. Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a patra duminecă din Post, la cel năbădăios

În prima parte, Margunios pune în legătură bucuria poporului lui Dumnezeu după plecarea lui Avraam din Egipt (*Facere 12, 10–20*) cu aceea pe care trebuie să o resimtă creștinii în această duminică, întrucât Hristos îi scoate de sub puterea diavolului și-i eliberează de păcat. În acest context, episcopul Kythirei oferă drept exemplu parabola copilului demonizat, adus de tatăl său înaintea lui Hristos pentru a fi vindecat, fără a însoți acest gest de o credință profundă și statornică. Ceea ce dorește să sublinieze aici autorul este necesitatea curățirii sufletului de păcate, ieșirea de sub tirania diavolului și dobândirea harului dumnezeiesc, prin mijlocirea Maicii Domnului.

O parte importantă a discursului este consacrată ispitei și sensului pe care aceasta îl poate avea în viața creștinului. Margunios identifică, potrivit învățăturii teologilor Bisericii, trei cauze ale îngăduirii ispitelor: încercarea, pedepsirea și smerirea omului. Acestea sunt raportate la lucrarea lui Dumnezeu și la întoarcerea păcătosului la pocăință. În continuare, prin interpretarea episodului evanghelic al vindecării copilului demonizat, autorul subliniază necesitatea recunoașterii păcatului și a mărturisirii acestuia. Exemplele și referințele biblice invocate susțin îndemnul adresat credincioșilor de a nu se lăsa acaparați de bunurile trecătoare, ci de a urmări mântuirea prin post, milostenie, credință și fapte ale iubirii.

În partea a doua, Margunios revine asupra mărturisirii de credință a tatălui copilului demonizat, punctând câteva aspecte esențiale pentru viața creștină: importanța conștientizării păcatului, străpungerea inimii și necesitatea mărturisirii și a pocăinței. În final, îi îndeamnă pe credincioși să asculte cuvântul lui Dumnezeu și să se îndepărteze de păcat, urmând exemplul tatălui copilului demonizat.

2. Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a șasea duminecă din Post, a Florilor

Omilia are ca punct de plecare intrarea lui Isus în Ierusalim. Ca și în celelalte predici ale sale, Margunios începe prin a-și sfătui ascultătorii să aibă drept scop dobândirea vieții veșnice, căci doar astfel se vor apropia de Dumnezeu. Prin răstignire și înviere, Hristos a biruit puterea diavolului, dovedind astfel milă și mărinimie față de oameni, precum și nemărginita sa putere divină. Și aici, autorul omiliilor aduce exemple din Vechiul Testament, precum pedepsirea haldeilor care au luat în robie poporul lui Dumnezeu, dar și condamnarea lui Nabucodonosor, care a blasfemiat. Le cere creștinilor să lupte împotriva diavolului, eliberați fiind de păcat și să-l urmeze pe Hristos, în duhul libertății. Lupta aceasta nu este atât trupească, cât sufletească, căci presupune să ne opunem oricărei forme de putere ce nu urmează învățăturile Evangheliei, arbitrariului lumii acesteia și răutății omenești. De aceea, îi sfătuiește pe creștini să arate milă și compasiune față de aproapele, să disprețuiască încercările ce vin din partea trupului, dar și hedonismul, blasfemia și promiscuitatea.

3. Cuvânt al lui chir Maxim Marguniu la Vinerea cea Mare, la răstignirea Mântuitoriului nostru Hristos

În omilia la Vinerea Mare, Margunios își concentrează reflecția asupra jertfei lui Hristos și asupra rolului acesteia în mântuirea omenirii. Pornind de la păcatul strămoșesc, el arată că Hristos se jertfește pentru eliberarea neamului omenesc, nimicind prin răstignirea sa puterea diavolului și deschizând oamenilor calea către mântuire. Totodată, autorul evidențiază dreptatea, bunătatea și iubirea lui Dumnezeu față de oameni.

Pentru a explica desfășurarea evenimentelor care au dus la jertfa lui Hristos, Margunios reia pe scurt episodul judecării sale înaintea lui Pilat și evenimentele care au culminat cu răstignirea. Moartea pe cruce este pusă în legătură cu voința Tatălui și cu mântuirea lumii, constituind punctul central al relatării și al reflecției teologice din această omilie.

4. Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a doua duminecă din Post

Omilia la a doua duminică din Postul Mare constituie o continuare a *Omiliei la prima duminică* și păstrează aceeași orientare pastorală, prin accentul pus asupra îndreptării vieții creștine și asupra dobândirii mântuirii. Încă din partea introductivă, autorul îi îndeamnă pe credincioși să primească învățătura Bisericii și să se apropie de aceasta ca de un spațiu al formării spirituale și al eliberării de păcat.

Margunios își începe cuvântul prin amintirea scenei intrării lui Isus în Capernaum, și continuă cu o comparație între învățătura creștină și concepțiile filozofiei antice despre virtuți. Sunt amintite idei aparținând lui Socrate, Pitagora, Platon și Aristotel, considerate limitate în raport cu perspectiva creștină asupra virtuții și a mântuirii. Margunios afirmă că învățătura lui Hristos depășește limitele reflecției filozofice, deoarece leagă cunoașterea de transformarea morală a omului și de perspectiva mântuirii sufletului. În această viziune, adevărata cunoaștere presupune credință și asumarea unei conduite conforme cu învățătura evanghelică.

O temă importantă a omiliei este raportarea la bunurile și preocupările lumești. Autorul pune în discuție atașamentul excesiv față de bogăție și față de valorile temporale, considerând că acestea pot îndepărta omul de scopul său spiritual. Credincioșii sunt chemați să urmărească virtutea, să evite păcatul și să își manifeste credința prin iubirea aproapelui și prin fapte bune.

Îndatoririle creștinului sunt prezentate în context familial și social: soții sunt chemați la respect și iubire reciprocă, copiii la ascultarea față de părinți, iar cei înstăriți la exercitarea generozității, prin acte de binefacere. Astfel, învățătura creștină este raportată la comportamente concrete, care trebuie să reflecte valorile propovăduite de Biserică.

În încheiere, Margunios revine la dimensiunea spirituală a îndemnului său, subliniind necesitatea apropierii de Hristos, prin participarea la viața sacramentală a Bisericii și prin conștientizarea propriei stări sufletești. Recunoașterea păcatului constituie punctul de plecare pentru curățirea interioară și pentru îndreptarea vieții credinciosului.

5. Cuvânt al preaînțeleptului chir Maxim Margunie, episcopul Chitiron, la întâia duminecă a sfântului Post celui Mare

Se consideră că datorită perioadei îndelungate petrecute de episcopul Kythirei în Veneția, *Omilia la întâia duminică a Postului Mare* a fost rostită în biserica grecească Sfântul Gheorghe din Republică, probabil după anul 1594, când relațiile lui Margunios cu Gavriil Seviros s-au detensionat, după ce, anterior, Seviros îl oprise pe Margunios de la sfânta împărtășanie[16]. Fedalto[17] datează această omilie în intervalul 1597–1599, perioadă menționată de Margunios în corespondența pe care o întreținea cu Hoeschel[18]. Împreună cu celelalte omilii cuprinse în *Scurtul tratat împotriva iudeilor*, al lui Chiril Lucaris, reprezintă un grup de omilii rostite în perioada Postului Mare. Putem fi siguri de faptul că aceste predici fac parte dintr-un grupaj de omilii concepute toate în aceeași perioadă, din informațiile oferite de autor însuși în *Omilia din a patra duminică a Postului*, în care punctează: „Nu ați auzit duminica trecută...", remarcă pe care o întâlnim și în *Omilia la a cincea duminică din Post, la Evangheliia ce spune pentru fiii lui Zevedeiu*, unde comentează cuvântul Mântuitorului: „Cel ce dorește să-mi urmeze mie...".

Discursul lui Margunios pornește de la importanța și finalitatea propovăduirii evanghelice, al cărei scop este îndreptarea omului și dobândirea mântuirii. Episcopul Kyhirei își recunoaște propria nevrednicie și păcătoșenie, prezentându-se drept un model imperfect al vieții creștine, dar găsește puterea de a-și împlini misiunea în dragostea față de comunitatea credincioșilor și în ascultarea față de Dumnezeu, care l-a chemat la această slujire. În acest context, se identifică simbolic cu Moise, cel chemat să călăuzească poporul lui Dumnezeu. Discursul său acordă, totodată, un loc important rațiunii, pe care credincioșii sunt îndemnați să o folosească pentru a înțelege învățătura transmisă de el și pentru a dobândi „obștească folosire sufletească".

În prima parte a omiliei, Margunios dezvoltă tema înțelepciunii și a cuvântului lui Dumnezeu, continuând cu o retrospectivă a păcatului strămoșesc și a jertfei mântuitoare a Fiului lui Dumnezeu. Câți s-au făcut părtași bunei miresme a lui Dumnezeu se vor mântui, iar ceilalți se vor pierde. Învățătura Evangheliei a fost transmisă de apostoli, cei dintâi propovăduitori ai cunoașterii și ai adevărului revelat. Prin citarea unor pasaje pauline, autorul subliniază iubirea lui Dumnezeu față de om și dorința sa ca păcătosul să se pocăiască și să dobândească mântuirea.

În cea de-a doua parte a predicii sale, Margunios insistă asupra întâlnirii dintre voința milostivă a lui Dumnezeu și răspunsul liber al omului. Calea către Dumnezeu este ușoară pentru cel care se pocăiește sincer și îl caută pe Hristos cu toată inima.

În final, îndemnul episcopului capătă o dimensiune morală concretă. Credincioșii sunt îndemnați să transforme credința în faptă, prin milostenie, renunțând la ură, violență, calomnie, excese și alte forme ale păcatului. În locul acestora, creștinul trebuie să cultive virtuți precum cumpătarea, curăția, simplitatea și sinceritatea.

[16] Τζώγα 2009: 385–386.
[17] Fedalto 1967: 267.
[18] Προϊκάκης 2021: 445.

6. Cuvânt al lui chir Maxim Margunie la a cincea duminecă din Post, la Evangheliia ce spune pentru fiii lui Zevedeiu

Al cincilea cuvânt este consacrat de Margunios celor trei păcate capitale: mândria, „iubirea de cinste" și slava deșartă. Pentru a evidenția consecințele acestora, autorul recurge la mai multe exemple biblice. Primul dintre ele este căderea lui Lucifer, urmată de căderea protopărinților din Rai. Prin aceste exemple, Margunios urmărește să arate legătura dintre mândrie și îndepărtarea de Dumnezeu.

Un alt exemplu este cel al fiilor lui Zevedeu, Iacov și Ioan. Cererea lor de a ocupa locuri de cinste în împărăția lui Hristos este explicată prin înțelegerea greșită a iubirii lui Hristos față de oameni și prin raportarea acesteia la o împărăție pământească. Margunios pune astfel în contrast așteptările lor cu învățătura lui Hristos despre natura cerească a împărăției sale. Pentru susținerea temei, autorul se referă și alte figuri din Vechiul Testament, între care David și Solomon.

Mândriei, trufiei și slavei deșarte, Margunios le contrapune smerenia și urmarea învățăturii creștine. Discursul are la final și o dimensiune legată de propria sa activitate de predicator, episcopul Kythirei exprimându-și dorința ca Dumnezeu să-i dăruiască înțelepciunea necesară pentru a tâlcui pericopele evanghelice și pentru a le face mai ușor de înțeles pentru credincioși. În acest fel, tema păcatelor amintite este legată de preocuparea autorului pentru transmiterea și explicarea învățăturii creștine către comunitatea Bisericii.

CONCLUZII

Analiza celor șase omilii atribuite lui Maxim Margunios și păstrate în manuscrisul românesc BAR 341 evidențiază importanța acestui corpus atât din perspectiva conținutului teologic și pastoral, cât și din punct de vedere filologic. Deși fiecare omilie este construită în jurul unei pericope evanghelice sau al unui moment distinct din calendarul liturgic, ansamblul textelor prezintă o evidentă coerență tematică, fiind centrat pe teme fundamentale ale vieții creștine, precum păcatul, pocăința, credința, smerenia, iubirea aproapelui și dobândirea mântuirii.

În *Omilia la a patra duminică din Post*, de pildă, episodul vindecării copilului demonizat este pus în legătură cu necesitatea recunoașterii păcatului și a pocăinței, în timp ce *Omilia la a cincea duminică din Post* utilizează episodul fiilor lui Zevedeu, pentru a pune în discuție mândria, ambiția și slava deșartă.

Un aspect care se conturează cu multă claritate la nivelul întregului corpus este relația dintre învățătura evanghelică și conduita concretă a credinciosului. Referințele la milostenie, cumpătare, iubirea aproapelui, detașarea de bunurile trecătoare sau renunțarea la diferitele forme de manifestare a mândriei apar în contexte distincte, dar converg către aceeași concepție asupra vieții creștine, întemeiată pe transformarea vieții creștinului prin asumarea învățăturii Bisericii. În *Omilia la întâia duminică a Postului Mare*, această perspectivă este formulată explicit prin asocierea dintre pocăință, autocunoaștere și stăpânire de sine, precum și prin raportarea acestor virtuți la harul și voința divină.

În stadiul actual al cercetării, nu se poate stabili cu certitudine dacă traducerea a fost realizată după ediția tipărită la Veneția în 1627 sau după manuscrisul grecesc copiat în secolul al XVIII-lea și păstrat în codicele nr. 5 al Bibliotecii de Filologie Bizantină și Neogreacă a Universității de Stat din Atena. Totuși, confruntarea traducerii românești cu textul păstrat în manuscrisul 5 evidențiază fidelitatea tematică a corpusului din manuscrisul BAR 341 față de textul grecesc, fapt observabil în succesiunea ideilor, în dezvoltarea motivelor scripturistice și în distribuția temelor centrale ale fiecărei omilii. Astfel, diferențele care pot fi urmărite între cele două versiuni trebuie căutate mai ales la nivelul formulării, al opțiunilor de traducere și al adaptării termenilor greceşti la sistemul lingvistic românesc, și nu la nivelul organizării generale a conținutului. Din acest punct de vedere, corpusul poate constitui un punct de plecare pentru cercetări ulterioare asupra terminologiei religioase, a procedeelor de traducere și a raporturilor dintre textul-sursă și textul românesc.

Prin urmare, cele șase omilii din manuscrisul românesc BAR 341 reprezintă un corpus relevant pentru studiul circulației și receptării textelor religioase, precum și pentru cercetarea relațiilor culturale și literare dintre spațiul grecesc și cel românesc. Valoarea lor depășește cadrul strict al conținutului dogmatic și pastoral, întrucât aceste texte oferă informații importante asupra proceselor de transmitere, traducere și adaptare a literaturii religioase grecești în cultura română. O cercetare filologică aprofundată, bazată pe confruntarea manuscrisului românesc cu posibilele surse grecești, va putea clarifica atât filiația textuală a omiliilor, cât și particularitățile soluțiilor de traducere și adaptare, contribuind, astfel, la o mai bună înțelegere a procesului de transmitere a modelelor omiletice grecești și a modalităților prin care acestea au fost receptate și reformulate în limba română în secolul al XVIII-lea.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bianu Ioan, Caracaș R., *Catalogul manuscriselor românești*, tom. II, București, 1913.

Fedalto Giorgio, *Massimo Margunio e il suo commento al „De trinitate" di S. Agostino (1588)*, Brescia, 1967.

Fedalto Giorgio, *Excursus storico sulla vita e sulla attività di Massimo Margunio*, în „Studia Patavina" nr. 8, 1961, p. 213–244.

Geanakoplos Deno J., *Byzantine East and Latin West: Two worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance. Studies in ecclesiastical and cultural history*, New York, 1976.

Gratziou Olga, *Die dekorierten Handschriften des Schreibers Matthaios von Myra (1596–1624). Untersuchungen zur griechischen buchmalerei um 1600*, Atena, 1982.

Gudziak Borys A., *Crisis and Reform. The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest*, Cambridge, 1998.

Herbermann Charles G., Pace Edward A., Pallen Condé B., Shahan Thomas J., Wynne John J. (ed.), *The Catholic Encyclopedia: An International Work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline, and History of the Catholic Church*, New York, 1913. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Theophanes_Kerameus.

Kresten Otto, *Das Patriarchat von Konstantinopel im Ausgehenden 16 Jahrhundert. Der Bericht des Leontios Eustratios im Cod. Tyb. MB. 10: Einleitung, Text, Übersetzung, Kommentar*, Viena, 1970.

Legrand E., *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, vol. IV, Paris, 1896.

Olar Ovidiu Victor, *La boutique de Théophile. Les relations du patriarche de Constantinople Kyrillos Lucaris (1570–1638) avec la Réforme*, Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, Paris, 2019.

Politis Linos, *Un copiste éminent du XVIIe siècle: Mathieu de Myra*, în „Studia codicologica" (Texte und Untersuchungen 124), Berlin, 1977, p. 375–394.

Runciman Steven, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, London, 1968.

Sapovici Anca Mihaela, *Introducere în opera imnografică a lui Matei al Mirelor*, București, 2026 (în curs de apariție la Editura Universității din București).

Ștrempel Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R. (Biblioteca Academiei Române), 1–1600*, București, 1978.

Βρανούσης Λ., „Ἐγκωμιαστικὴ ἀκολουθία γιὰ τοὺς τρεῖς ἱεράρχες Μελέτιο Πηγᾶ, Γαβριὴλ Σεβῆρο καὶ Μάξιμο Μαργούνιο, ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Ματθαίου Μυρέων", în *Πεπραγμένα του Δευτέρου Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου III*, Atena, 1968, p. 368–411.

Κορνούτου Γεώργιου, *Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας*, vol. 1, Atena, 1956, p. 205–215.

Λάμπρος Σπ., *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, vol. II, Cambridge, 1900.

Μόσχος Δημήτριος Ν., *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας*, vol. II: *Ἀπὸ τὸ Σχίσμα ἕως τοὺς νεωτέρους χρόνους*, Atena, 2010.

Μυστακίδης Βασίλειος Αθ., *Ὁ Ἱερὸς κλῆρος κατὰ τὸν ιστ' αἰῶνα· Μάξιμος ὁ Μαργούνιος*, Atena, 1892.

Προϊκάκης Παναγιώτης, *Μάξιμος Μαργούνιος, Επίσκοπος Κυθήρων. Βίος–Δράση–Εργογραφία*, Tesalonic, 2021 (teză de doctorat nepublicată).

Τζώγα Βασιλική Χ., *Μελέτιος Πηγάς (1550–1601), Πατριάρχης Αλεξανδρείας. Βίος–Δράση–Εργογραφία*), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Atena, 2009 (teză de doctorat nepublicată).

THE RECEPTION OF MAXIMOS MARGOUNIOS IN THE ROMANIAN CULTURAL SPACE: THE HOMILIES PRESERVED IN THE ROMANIAN MANUSCRIPT BAR 341

(Abstract)

The article aims to analyse the six homilies attributed to Maximos Margounios (1542–1602), preserved in the Romanian miscellany BAR 341, pursuing three main objectives: describing the homilies, examining the context of their composition and transmission, and analysing their structure and principal themes. Margounios, Bishop of Kythira and a Cretan scholar, was actively engaged in theological and pedagogical pursuits. The six homilies belong to the liturgical cycle of Great Lent and address themes such as sin, repentance, faith, humility, and salvation. The coherence of their order in the Romanian manuscript can be observed in relation to the thematic continuity and pastoral purpose of the texts.

The article also examines the possible Greek source of the Romanian translation by comparing it with Greek manuscript no. 5, preserved in the Library of Byzantine and Modern Greek Philology of the National and Kapodistrian University of Athens. Although the textual filiation between the two codices cannot yet be established with certainty, their comparison reveals significant correspondences in structure and in the sequence of ideas.

Cuvinte-cheie: cultura manuscrisă a secolului al XVIII-lea, literatura omiletică greacă, manuscrisul BAR 341, Maxim Margunios, teologie postbizantină.

Keywords: 18th-century manuscript culture, Greek homiletic literature, manuscript BAR 341, Maximos Margounios, post-Byzantine theology.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
mihaela.sapovici@gmail.com